

XIV. RAHA JA VARA

MAETUD JA PÕLEV RAHA

211. Uueaja igapäevases elus mõtlemist ja teotsemist alatasa haarav raha = $r\sigma'$ (lvI) $\sim r\bar{a}'$ (lvL) on ärritand massifantaasiat kujundama üha uusi lugusid veel meiegi päevil, kus mütoloogiline loomine tunnuks jäävat juba kängu. Ähmaselt mäletatakse imerahamotiivi: antakse rubla välja, kuid see tuleb ühtsoodu tagasi ja püsib omaniku taskus (L 35° = Mt. 745°). Liivi rannikul rahalugude rohkus rahvapärimuses illustreerib ühelt poolt vana ebausulma elujõudu ja kohanemisvõimet moodsa tsivilisatsiooniga, teiselt poolt aga huvi rahalugude vastu põhjeneb küllap ka ranniku endisaegsel tõelisel jõukusel ja mälestusil raha maapõue matmisest või merepõhja sattumisest: vanasti rahvas olnud siin palju rikkam kui praegu ja hõbedat-kulda olnud palju enam kui tegelikult vajatud; mis olnud enam, see peidetud siis sinna-tänna ära, väga paljud matnud maa alla (Ir 19); sääl Kuolka maanina juures meres olevat niipalju raha ja varandust, et ostaks kogu Riia linna ära: sääl hukkunud ju igal aastal niipalju laevu, kui polnud veel tuletorni (Pr). Kogu rannikul on säilund mõningaid memoraate faktilisist raha- ja varaleidudest, mida leidjad on püüdnud enamasti küll varjata ja salajas hoida, kuid mõnikord ka kiriku- või mõisahärrale teatand. Umb. 1850. a. paigu La'gdõ-talu perepoeg Lū•-küläs leidnud rahakasti, viind selle mõisahärrale ja saand parunilt talu ilma hinnata (L). Üksikasjalikumalt kirjeldatakse seda leidu järgmiselt:

AARDELEID JÕEKALDAST (S. 215)

1) Jutustaja isa või meheisa mängind lapsepõlves teiste poisikestega Nabal-jõel (L) ja kaapind jõekaldast välja ühe kasti, joosnud koju kõnelema. Ema tulnud ja leidnud sääl hulga hõbeasju – peekreid, taldrikuid, kruuse, lusikaid. Isa kartnud pidada neid salajas oma man ja läind andma neid üles Piza-küla papile. Papp teatand leiust omakorda parunile. Parun käsknud tuua asjad enda man ja küsind, mida mees tahab tasuks enam – kas majaplatsi või sada rubla. Jutustaja isa maakrunti pole tahtnud ja võtnud sada rubla.

Piza kirikus olevat tänini veel seekord leitud peeker, jutustaja isegi joonuvat sellest küll ja küll. – L 100, vrd. Sr Saar.

RAHALEIDE AHERVARREST JA PÕLLUST (S. 203 B).

Vana Burr leidnud Bröska-talu (Kr) uut elumaja ehitades keldri liivast ahervarre kohal kolm vana ahjupotti kulda täis.

Vana Tõri•-talu (Pr) peremees leidnud umbes viiskümmend aastat tagasi [= ca 1875] põldu kundes raha. Unes öeldudki talle veel enne: “Kui künnad ja kui ader jääb kinni, siis vaata järgi, mis sääl all on.” – All olnud pott, raha täis. – Pr [222*].

Tegelike rahaleidude kõrval jutustatakse meelsasti ka naljan-deid, mida on püütud koguni lokaliseerida ja aklimatiseerida. Läti väljaandeist on loetud ja kiiresti rannikul kodunend humoresk, kuidas “vana Zuonkõ” (V) saand rikkaks: rendi maksmisel Zuonkõ-talu peremees küsind Duonig-mõisa parunilt, miks see on rikas, ja kuulnud põhjendusena kooliskäimist; kohe vana Zuonkõ tõtand koju, võtnud naiselt leivakoti ja tormand kooli; õpetaja seletand, et vanamees jäänuvat koolitulekuga hiljaks; vana tulnud järgmisel päeval varem – öeldud jälle, ta jäänuvat hiljaks; vana tulnud iga päevaga järjest varem, lõpuks juba päris öösel, kuni õpetaja temast tüdinend ja vanamehe minema ajand; tagasiteel vana Zuonkõ komistand aga mahakukkund kullakotile ja saand korruga rikkaks; hiljem naine plärand asja oma paruni juures teenivale õele, see oma mehele ja mees parunile, parun saatnud kohtuniku Zuonkõ-vanameest üle kuulama; vana seletandki, et ta leidnud raha koolis käies; kooliskäimine sünnitand ainult nalja, ja Zuonkõ-vana jäetud oma rahaga rahule (Kr 186 = Mt. 1645’).¹

Üsna populaarne on rahvusvaheline naljandimotiiv “hanesõjast”: mees leidnud raha, naine plärand välja; mees naisega kutsutud mõisniku ette aru andma; teel mõisasse mees saatnud naise silla alla varju, tulevat “gāgan-soda”; mees ise visand sillale teri ja söötanud kaagutavaid hanesid; edasi mees pildund kringleid ja seletand naisele, need sadavat taevast; sikk mökitand küünis – mees seletand, et kurat küpsetab sääl mõisahärrat; mees naisega jõudnud mõisasse ja lastud härra jutule; mõisahärra hakand naiselt pärima,

¹) Liivlane A. Skadin on avaldand sellel teemal üsna sorava novelleti “Kuidas vana Zuonkõ kooli minnes rikkaks sai”. (Neljas liivi lugemik, 1924, lk. 10–16). Lisateisendit vt. Ket 93/6 (35) < Kr.

kunas ta mees leidnud raha; naine vastand, et siis, kui see “gāgan-soda” olnud; kunas see oli? – kui kringlid taevast kukkusid; kunas need kukkusid? – kui kurat sind kiskus; mõisahärral saand süda lollaka naise pääle täis ja ta kupatand nad minema; raha jäändki nõnda mehele (L [56'] = Mt. 1381). Esitamata naljandi muid teisen-deid, tuleb siiski tähendada, et hanesõja lätikeysse eufemismist *gagan(u) karš* liivlased on rahvaetümologiseerind algsest “kaa-gutamisest” omakeelsele hanenimetusele *gu'ogōz* lähema *go'gōd-soda* (Kr, Pr), *gogōnd-soda* (Ir), mida omakorda ühendati juba lätikeyssest kirjavarast loetud googide ja magoogidega (Ir), sest “hanedesõda” liivi keeli peaks kõlama ju *guogōd-soda* (Ir). Mõne narruse või suure lolluse meenutamisel üteldavat: see oli siis, kui oli “gōgōnd-soda” (Ir); kui lapsed teevad hirmsat müra, siis öeldakse, et nüüd on nagu “gōgōd-soda” jälle – küllap see siis mingi rahvas on olnud, kes nii hirmsasti on tapelnud (Kr).

Üksikute õnnelike leiud kihutavad muidugi ka teisi otsima ja kaevama, millega hajub vahepiir tõelikkude ja kujuteldavate leiupaikade vahel, ja nõndaviisi paisub aina rikkalikumaks rannarahva rahalugude repertuaar. Igas külas võib kohata isikuid, kes on näind õiti rahatulesid või käind koguni kaevamaski. Nii näit. elas 1920-ndais aastais Sirkrõg-külas vana rauk Pētõr Andzenou, kes oli otse fanaatiline rahaauguasjanduse “eriteadlane” ja teadis jutustada rohkeid “tõesti sündind” muistendeid. Mustanum-külas vana Bärk näind alatasa rahatulesid õiti (M). Endispõlvede isikunimed on kohanend juba pärimusisse ja annavad neile koduse lokaalkoloriidi; populaarsemaid neist kohalikest rahakaevajaist on vana Õna Ire-külas (vt. § 213 ja § 215) ja vana Lanks (Lang) Vaid-külas (vt. § 215 ja § 216). Vana Õna lastelapsed ka veel eland selle rahaga, mis ta omal ajal tõeliselt leidnud (Pr). Õige kuulus olnud edasi Zuonkõ-talu vanaperemees Ans Bärtold Vaid-külas neli sugupõlve tagasi; (Ans > poeg Andrõks > poeg Didrik > poeg Jõn, jutustaja 1927); see Ans olnud suur vigurimees, kes uputand kuradit (vt. LRU II 221 jj.), hirmutand õitsilisi (vt. LRU II 244) ja tagund üheksa suur-reedet ora, millega käind raha otsimas (V). Maagiliselt mõjuva terariistaga koputamise kõrval on püütud avastada rahaleiupaika ka hoopis moderniseerituma võttega: suvel 1921 Koštrõg-küla noormehed katsund leida raha kätte spiritistlikult sõrmega koputades kol-mejalgsel laual ja mainides mõnd kohta; kui laud jäänd vastuseks vait, siis olnud teada, et mainitud kohas raha ei leidu; koputand aga laud vastu, siis mindud vastavast kohast kaevama; laud nagi-

send ja naksund muuseas eriti just siis, kui jutustaja küsind Kukš-talu (Kr) aida alla; mindud kaevama, ometi pole leitud midagi (Kr).

Maapõue peidetud raha ja vara saadakse kätte unenäo ilmutusel ja maagilise kokkupuute kaudu kas põleva tulena või mingi olevu-sena kummiteleva rahavaimuga. Maagilist kontakti saavutatakse kõigepäält nõnda, et kolm või üheksa aastat järgemööda taotakse suur-reedel jumalateenistuse ajal ora, millega toksitakse siis vastu maad ja otsitakse kah nimelt just samal ajal (s.t. suur-reedel) peidetud raha leiupaika: kus kohal maa sees on raha, sääl kuulukse kolinat (V); kui sellise oraga koputada, siis raha ei vajuvat, vaid helisevat, sest Jeesus sai samal ajal risti löödud (Pr). Pääle eelpool-mainitud Zuonkõ-talu peremehe otsind nõndaviisi vana Lanks ja leidnudki raha (Kr, Pr, V). Edasi taoteldud maagilist seost seega, et musta kassiga äestatud sääl kohal, kus raha olnud all, – siis raha tõusnud üles (Kr), või jällegi raiutud mustal kassil pää maha ja võetud see kaasa – siis leitud kohe raha leiukoht (Ir 19). Rahatuld nähakse või rahaauku kaevatakse ainult õhtuti või öiti (lvÜ), mõnikord täpselt just keskööl (Kr, Pr). Kui kaevatakse päeval ja tuleb keegi võõras küsima “Sõber, mis teed?”, siis ei tohi edasi enam kaevata (V). Kaevama minnes võetakse kaasa muistne mõök ja muid terariistu, et peksta nendega hirmutavaid rahavaime (Sr). Väljakaevatud rahapaja sangast läbipistmiseks võetakse kaasa kooritud palk (Sr) või teibaid (Ir), kuna taas rahatulle visatakse mõni asi (Sr, Kr, V) maagilise kokkupuute saavutamiseks (vt. § 213). Kuna rahatule asemele jääb tavaliselt hunik raha lahtiselt maapinnale, siis maa seest kaevates leitakse raha enamasti ikka mõne nõu sees, millisena mainitakse rahakast = $\text{ro}^2\text{-kast}$ (Pz, Sr, Kr, Pr, V), rahapott = $\text{ro}^2\text{-pot'a}$ (Pz, Sr, Kr, Pr), rahakatel = $\text{ro}^2\text{-kat'la}$ (Sr, Ir, Kr, Kl), pada = *pada* (Sr), kann = *kona* (Kr), rahalaegas = $\text{ro}^2\text{-lo'd}$ (Sr) ja isegi kirst = *škirst* (Sr).

Raha kättesaamine eeldab täielikku kartmatust rahavaimude, *resp.* kehastund raha enda hirmutegude suhtes: kõik rahakaevajad peavad olema julged ega tohi midagi hoolida sellest, mis nende ümber sünnib (Sr) või mis neile hirmutuseks ähvardatakse (V). Päätingimuseks raha otsimisel on absoluutne vaikimine, mis osutab sõnamaagiale: raha vajub kohe maa alla tagasi (s.t. maagiline kontakt katkeb), niipea kui keegi midagi ütleb (Pz, Sr, Ir, Kr, Pr); samuti kustub ühest ainsastki sõnast kohe ka rahatuli (Ir, Kr, Pr). Harilikult vaikust rikub arg ehmuja, kes mainib jumalat (Pz, Kr) ~Jeesust (Sr, Ir, Kr, Pr) või hüüatab midagi muud esimese hirmuga. Kuid

juhtub ka vastupidiselt, et just julge rahakaevaja pahvatab vihaga arale kaaslasele, tulgu see appi, ja kaotab seega raha taas maa alla (Ir 19). Kes püsib ometi kõigest hoolimata vait, see saab raha kätte ega aita sääl mingi kuradi või rahavahi hirmutamine (Kr). Mõnes muistendis taas taotellakse maagilist kontakti just rahavaimu kõneteluga: tuleveerselt mehelt palutakse süsi (L, Ii – vt. S. 213) või vastatakse hüüule “nüüd kukub”, et kukkugu siis juba kord (Sr – vt. S. 214). Sõnamaagiast literaarse versiooni on redigeerinud köster K. Stalte oma isikupärasel novelletikeses:

KARNÕD-MÄE RAHAKAEVAJAD

Jah, see oli tunamullu, 1932. aastal, kui ma, läind randa, nägin rannakünkas suure augu, nii suure, et sellist kaevates on olnud mitmel mehel peaaegu terve päev tööd. Vaadeldes ma imestasin ja minu paks pää ei saand aru, miks selline suur auk on kaevatud. Aga minul on hää sõber, see on Karnõd-mäg (Ir) vana pedajas. Ta sääl ülalt kõike näeb ja teab, mis külas ja küla ümberkaudu toimub. Ja kes tema oksade kohinast aru saab, kui tuul neid liigutab, sellele ta siis võib palju jutustada küll vanust ammuläind, küll ka praegustest aegadest.

Läind juurde, ma silitasin ta krobelist koort ja küsisin: “Ütle, sõber, kes selle suure augu sinna rannakünkasse on kaevand?” Ja pedajas kõneles: “Rahaotsijad! Üks neist olevat selles kohas nagu rahatuld näind, ja möödund ööl kogu öö kaevasid kolm meest ära higistand, kuni said villid pihku.” Kui ma küsisin, kui palju nad on leidnud, siis pedajas hakkas naerma, üteldes: “Sa ise mäletad, et vanasti veel selles kohas oli tasane rand – kas sa siis sääl nägid mõnd rahakasti?! Selles kohas on liivakünkad kokku puhutud sinu eluea jooksul – ühe vana äramädanend paaditüki leidsid need kolm meest, kes vanade inimestega ei tahtnud nõu koos pidada.” Siis muutund tõsiseks, ütles vana pedajas veel: “Nõnda nagu need mehed otsisid, mitte üks mitte kunagi ja mitte kuskil kah raha ei või leida. Sel ajal, kui raha otsitakse, sääl, kus rahatuld on nähtud, ei tohi mitte keegi mitte sõnagi rääkida. Aga need mehed, kuigi küll tasa, kõnelesid ja siis veel läti keeli!” – Līvli IV (1934), nr. 5 < K. Stalte (Ir).

Ida-Liivis mäletatakse veel sosistada, kuidas rahaleiuga on maskeeritud kord alatut tegu: kolm [Pitrõg]-küla meest kõneldud, nad näinuvat rahatuld ja leidnuvat kaevates raha, kuid rahvasuus lii-

guvad visalt jutud, mehed toonuvat hoopis valeraha Saksamaalt ja rikastunuvat selle vahetamisega (Ir 19). Täpsama versiooni järele need mehed olnud vana Kruogõ-Pētõr (Antman) ja Dēlak-Andrõks (Jei) Pitrõg-külast, vana Didrik Reffanberg Sānag-külast ja Mikil' Kūra Matša-talust Uuskülast; kolm sugupõlve tagasi nad toond Preisimaalt valeraha, ostnud paberit (s.t. paberiraha) naelade kaupa ja toond Saaremaalt selle eest loomi ja vilja, vahetand raha ja valmistanud palju pisaraid saarlasile; mõned saarlasist pandud koguni vangi (Pr). Ja lõpuks esineb siin muidugi ka puhtakujulisi nalju ja vingerpussu: keegi rahaahne mees läind õhtul välja kusele, näind tuld ja joosnud kohe üksisilmi tule poole, kukkond aga auku; pärast selgund, et hobuseid otsivad poisid teind nimelt "rahatuld" vanamehe narrimiseks, mis õnnestundki nii hästi, et naerdud kasvõi pikali (V 192 = S. 211).

POISIKESTE VINGERPUSS RAHAAHNELE (S. 211).

Ükskord üks mees läind välja kusema ja nii ta näind, et on tuli. Kohe mees katsund, kas tal on nuga taskus, ja olnudki. Ja ta läind nii, et ta pole vaadand maa pääle: muidu see tuli kaob ära. Ja nõnda ta läind – nõnda ta olnud silmili ühes augus sees ja lõhkund oma silmad (s.t. näo). Ja kui ta tõusnud üles, siis muud pole olnud kui ainult see auk, kuhu ta olnud sisse kukkond. Ta tulnud koju ja ütelnud muile kah, et temal nõnda olnud. Muud naernud: "Nii on, kui sa tahad palju saada, siis nõnda on!"

Pärast ta naine ütelnud, et "see olnud peremehe poiss ja meie poiss; need läind hobuseid otsima, ja kuna sa oled rahaahne, nõnda nad siis sind nõökisid." Ja poisikesed ise naersid niipalju, et kõhud hakkasid valutama. – V 192.

Kuivõrd uueaegne rahahaigus võib rikkuda ihne ja kitsi inimese hinge, illustreerigu järgmine memoraat:

IHNUSKOI HÄBISTAMINE

Vana Dēlak-talu (Pr) peremees olnud suur ihnusko. Kord vana Mieriñ (Pr) jäänd talle rahamaksmisel paraja peenraha puudusel kolm kopikat võlgu. Siis Dēlak alati ja aina tuletand seda kokku saamisel meelde: "Kunas maksad kolm kopikat?" Kord Mieriñ tulnud piki randa ja kohand Pitrõg-jõe kohal jällegi vana Dēlak-talu peremeest. Sel olnud kingad jalas ja pastaldes Mieriñ kannud ta

üle jõe. Saand panna vaevalt seljast maha kaldale, kui ta jällegi sosistand kõrva: “Vahest on sul seekord kolm kopikat kaasas?” Kus siis Mierinil süda läind täis, ja ta ütelnud vastu, et on jah tal kolm kopikat kaasas küll, kuid üle jõe kandmise eest ta nõuab enne viis kopikat. Siis Dēlak vajund koju kui vari ega ole enam kunagi tule-tand võlgu meelde. – Ir [39*].

212. Mõtted rahast vaevavad inimesi isegi magades ja leiavad väljendust unenägudes ja ilmutustes, mis õpetavad ja juhatavad, kuhu minna ja kuidas raha kätte saada: kui sind unes kästakse minna raha otsima, siis sa kindlasti leiad (Sr). Mõnikord nähakse isegi kolm aastat järgemööda samal ööl sama und; kes siis rahale järgi ei lähe, see on päris loll (V). Kui kellegile unes raha juhata-takse, siis täitku ta täpi päält need käsud, mis talle unes antakse; parem on, kui ta oma unenäost teistele ei räägi, sest muidu võivad teised tema õnne ära viia (L). Jälgigem nüüd vastavaid muistendeid, kus raha juhatatakse kätte unes (vt. Pr [222*] § 211).

ÕITSILISELE JUHATATAKSE RAHAKAST JÖES (S. 206)

Peremees saatnud poisi pühapäeva ööks õitsile. Poissi õpetand unes keegi mees valjastama musta täkku pärnaniintega ja ratsuta-ma kolm korda üle jõe, siduma pärnakööiega jõest tõusvat kasti ja laskma kartmatult püssiga, kui keegi karjub kastist “lase!”

Poiss jutustand und peremehele. Nad tulnud kolmekesi ja teind nõnda. Tekkind tormi, vihma, välku. Keegi karjund: “Lase!” Kuid teine poiss ehmund ja hüüatand: “Ah jumal, ära lase!” – Kohe kast vajund taas jökke ja torm kadund. – Pz Set.

NAABER VEAB SÕBRA VARANDUSE ÄRA

(S. 203 A = Mt. 834*)

Minul oli kahemastiline paat ja ma purjetasin puudega Liepõ-(Liepaja) linna. Siis ma läksin sisse Liepõ-linna ja läksime pojaga viinamajja võtma mõnd pudelit õlut ja napsi, mere pääl ära purje-tand, näind tuult küllalt. Ja siis tuli teiselt poolt Liepõ-linna üks peremees ja jõime nüüd vaat nõnda koos säääl ja hakkasime jutus-tama säääl ja nüüd ta hakkab kõnelema selliseist imedest. Et temal öeldud unes, et mis ta peab oma platsil sellist rahakuhja, ja see olnud selline nagu ümargune heinasaad. Ja ta ise imestand, mis

saad see on, ja see seisnud kaua aega, see saad sääl, selline maahunik tema platsil. Ja unes saand öeldud talle, et see on rahakuhi. Ja nüüd see peremees läind ühel hommikul vaatama aida oma platsil ja näind, et on sõitnud kahe vankriga nii raske koorem, et rattad jäänd mulda sisse. Nüüd ta uurind järgi, kust see tulnud, see sõitja, kust ta hakand sõitma selle raske koormaga. Nüüd ta ajand otse selle saojuurde välja, need jäljed. Ja see olnud lõhutatud nüüd ära, ja säält see koorem saadud ja see olnud raha. Ja veel olnud raha maas, ja nüüd ta näind, et see olnud rahakuhi. Nüüd ta imestab iseennast, et ta olnud nii rumal, et ta ise kõnelnud oma unest teisele peremehele, kes viis nüüd selle raha ära – ta võinuks katsuda ise. – Sr 38.

VÄRAVAPOST KUKUB RAHAKAEVAJALE PÄHE (S. 205)

Pētōr Vakk ja Pētōr Jōkōdāls ja Kōrli Volanski – need on kolm Sīkrōg-kūla meest. Ühele Peetrile näidatud unes, et tuleb minna Matša-vārava vahele Uudekūlla ja sääl on selline kirst ~kast ~laadik – kui lai see vāravavahe, nii pikk see kast, ühest tulbast teise. Ja vana aasta ööl, siis nad kõik kolm peavad minema kaevama ja mitte üht sõna ei tohi kõnelda üksteisega.

Nüüd nad hakand kaevama. Nad kaevand seni, kuni olnud kuus jalga sügav see auk. Ja nüüd vaata see vārvatulp, see kukkund sisse ja ühele üle pää, ja see hüüatand: “Oi Jeesus!” Ja nõnda ka laadik läind, ja iseendal püksid sitta täis ja plagama koju – peremees nii värisend. Neil oli hirm, et kurat lööb mõne maha. – Sr 11.

MAGAJAT KIHUTATAKSE RAHA KAEVAMA (S. 202)

1) Īra-kūlas Bēl’ra-talus mees magand toa pääl (s.t. lakas). Talle unes ütelnud üks mees: rehenurga all on raha, las mingu võtma labidat, las mingu kaevama välja; see labidas on ukse taga, mis sääl on ära kadund. See mees veel pole läind. Nüüd tulnud teist korda ütleva, nüüd kaevavat veel enne päeva üles. Siis ta läind, tõusnud üles selsamal ööl seda labidat võtma – olnud küll sääl labidas, aga see labidas pole olnud, mis olnud ära kadund. Ja siis ta pole läind. – Pz 14.

“MU VENNA RAHAMEES” (S. 202)

2) Minu venna rahamees. – See olnud nii, et ta heitnud laupäeva õhtul magama. Siis talle tulnud ütelnud unes üks mees, et tulgu raha kaevama, et ei olevat kaugel see raha – siinsamas meie rehe juures. Nii ta ärgand üles ja ta mõtelnud, mis see nüüd oli, mis ta ütelnud, see inimene. Nüüd ta jäänd magama taas – ja siis tulnud teist korda taas talle nõnda ütlema. Siis tema, see mees, ütelnud talle nii, et “kui sul hirm on, siis võta oma isa või jälle mõni tuttav kaasa.” Ja tema mõtelnud: mis see nüüd on, juba teist korda tuleb ütlema. Ta pöördund teisele küljele ja jäänd magama jälle. Kuid nüüd ta tulnud kolmat korda talle ütlema selsamal ööl ja ütelnud, las tõtaku, et kohe tuleb päevavalgus välja ja naised lähevad lehmi lüpsma, tulgu tuppa ja võtku nurgaaknalt aidavõti ja mingi aita ja võtku ukse tagant labidas. Kuid tema pole läind.

Siis ta hommikul ärgand üles ja tõusnud üles ja tulnud tuppa ja vaadand, kas nurgaaknal on see võti, kuid seda pole olnud. Siis ta küsind ema käest, kuhu ta pannud õhtul aida võtme. Ema ütelnud, et ta pannud nurgaakna pääle. Noh, ja siis ta läind vaatama aita, kas labidas on säääl ukse taga, sest ta polnud teadnud, kuhu see labidas olnud õieti ära pandud. Siis ta leidnud labida sääält aida ukse tagant. – Sr 61.

3) Vt. järgmise jutu algusosa.

4) Sr 134.

UNES JUHATATUD RAHAL POLE ÕNNE (S. 202 + 199)

1) Kuidas Hindrek Jaagupiga saand rikkaks ja vaaseks. – Ühes talus eland isa oma poegadega, ühel pojalt olnud Hindrek nimi, teisel Jaagup. Nad olnud väga vaesed inimesed. Nad alatasa mõtelnud, kuidas nad ükskord ka rikkaks saaksid. Ükskord vanemale vennale Hindrekule näidand end unes üks vana mees ja ütelnud Hindrekule, mingi raha kaevama, mis ta niikaua magavat. Hindrek ärgand üles ja tõusnud istuli ja istund tüki aega ja mõtelnud, mis see nüüd olnud, kas ta näind unes või ilmsi: “Aga ma ometi ju magasin!” Ta maitsnud piipu, tüki aega suitsetand, heitnud jälle magama teisele küljele ja jäänd magama. Nõnda tulnud vanamees taas ja ütelnud: “Miks sa ei tule kaevama?” Hindrek ärgand üles ja mõtelnud, kas

see on tõsi või ainult selline loba, ja heitnud jälle magama. Siis tulnud taas kolmat korda ja ütlnud, et kohe naised minevat lehma lüpsma, kuid siis olevat hilja, tõtaku ruttu. Vanamees näidand unes kolmat korda ka seda kohta, kus see raha olnud. Raha pole olnud kodunt kaugel. Ja kui ei tea, kus on labidas, [siis vanamees juhatand ka labida kohta].

Nõndasiis tema tõusnud üles ja läind raha kaevama ja võtnud oma teise venna Jaagupi kah kaasa. Kuid raha pole olnud kuigi sügaval maas, ja nad näind, et tugev katel olnud raha suurem pool täis. Hindrek Jaagupiga olnud väga rõõmsad, et nad nüüd ükskord saavad ka rikkaks. Kahe-kolme aasta pärast nad ostnud kolmanda osa laeva sugulastega kokku; sugulasist üks olnud kapteniks. Laev kaks-kolm aastat olnud, kuid kapten olnud kelm inimene, pole annud neile mitte raasugi raha, vaid tulnud veel juurde maksta: ta joond kõik ära. Siis nad läind tülli, kaks venda müünd oma osa ära. Siis nad otsid puudelaeva, kuid sellega kah kaua nad ei käind. Ükskord tulnud suur torm, ja nad läind randa Abruka saarele – inimesed saand saarele, kui laev olnud otsas. Kui nad läind kaldale, eesti mehed olnud vastu ja kutsund neid endi juurde. Sellepärast rahatule rahal pole mingit õnne. – Sr 130.

2) V 145 – vt. Mt. 762’.

UNENÄGU VARANDUSEST SILLAL (S. 201)

1) Sepp Riia sillal. – Ükskord olnud üks vana sepp. Ja tema olnud väga vaene. Ta tagund ööd-päevad läbi, kui ometi pole midagi kätte talle jatkund, siis pole. Nüüd ühel laupäeva öösel näidatud talle unes, mingi Riia sillale, siis ta saavat rikkaks. Ja see olnud talveajal, talvesüdame (s.t. kesktalve) aegu. Tema mõtelnud: kas see võiks õige olla? Kes mulle raha säääl annab?! Kuid tõmmand kasuka selga ja läind.

Saand poole silla pääle, talle puutund vastu kah üks ametituttav, kellega ta olnud sepa juures õppimas kolmkümmend viis aastat tagasi. Tema va tuttav küsind: “Mis sa nii külmal ajal oled tulnud siia, pühapäeva aegu?” Nii nad hakand jutlema kahekesi. Tema ütelnud, et talle näidatud sellist nalja unes, et tulgu silla pääle, siis saab rikkaks. – Tema küll pole uskund seda, kuid ometi ta tulnud.

Nüüd tema va tuttav jutustand talle oma osa: “Mul on niisama. Ükskord üteldi sellist nalja, las ma mingu sinu sepise ukse alla kaevama, sääl olevat pott raha. Mina nüüd mõtlesin: kui sina oleksid rikas, siis see veel võiks olla, kuna ma tean, et sul ei ole niipalju leiba süüa, kust sina saanuksid niipalju raha, mis peita sepikoja ukse alla!”

Nüüd kaks tuttavat läksid igauks oma poole. Läksid lahku ja mõtlesid selle üle, mida üks teisele oli ütelnud. Kuid sepal süda polnud rahul, mõtles: “Mis siis on! Katsun kaeva sepise ukse all.” Ja mis ta leidis – suure poti hõberaha. Vaat nüüd sepp sai aru, et mine sillale ja siis saad rikkaks. – Sr 13.

2) Sepa õnn. – Ükskord eland sepp. Ta töötand päevad-ööd läbi, et rikkaks saada, kuid pole rikkuse juurde saand, ainult vaevaga pidand oma pere ülal. Ühel ööl sepp näind unes, et keegi ütelnud, las ta mingu ühe silla pääle ja sääl ta pidavat käima kolm päeva – sääl ta leidvat õnne.

Teisel hommikul ta läind teatud sillale. Käind ära ühe päeva – mitte midagi pole olnud. Kolmandal päeval ta mõtelnud: “Töö jääb nüüd küll maha, kuid kui nüüd alustand olen, siis vaja lõpetadagi.” Läind kolmanda päeva kah. Kolmandal päeval juhtund talle sillal vastu üks mees. Mees küsind tema käest: “Mis sina siin niipalju patseerid? Ma näen sind juba kolmandat päeva!” Sepp ütelnud: “Ma nägin unes, et siin saavat õnne. Kuid kolmandat päeva mina juba käin – ja mitte midagi ei ole!”

Teine mees ütelnud: “Kes unenägu võib uskuda! Mina kah nägin unes, et selle ja selle sepise künnise all olevat üks katel hõbedat kolm jalga maa all.” Sepp taiband, et see olnud tema sepis, ta ainult ütelnud: “No nii, kes unenägu võib uskuda!” Ta läind koju ja hakand kaevama. Natukese aja pärast tulnud nähtavale katel. Kui võtnud nüüd katla välja, see olnud hõbedat täis.

Nüüd sepp olnud rikas. Inimesed kõnelnud, et sepp on raha leidnud. Et pidada natuke saladust, siis ta on veel ühtlugu tagund. Ükskord tulnud üks isand, las tagugu (s.t. rautagu) hobust. Sepikojas ta näind seda katelt. Sääl selle katla pääle olnud midagi kirjutatud. Sellepärast isand küsind, kust ta selle katla saand, et sääl olevat kirjutatud pääle: sellel katlal kaks jalga all olevat veel üks kaks korda nii suur katel kulda. Sepal olnud hää meel. Ta ütelnud, et ta ostnuvat laadalt (“turult”) ühe võõra käest, siis ta hakand taas kaevama ja saand selle kulla. Nüüd inimesed hakand kõnele-

ma, et sepp leidnuvat raha. See vald, kus ta eland, olnud väike, ja ta annud igale peremehele toobi kulda ja vabadikule poole toopi kulda, las olgu nad vait ja argu üteltu kellelegi. – Sr 106.

213. Salapärase soogaaside plahvatelu ja fosforestseeruvate ainete helkimine öises pimeduses on leidnud ka Liivi rannikul rahvaoomase seletuse rahatule mõistes: *rā̄-tu'!* (lvL), *rō-tu'!* (lvI). On pandud tähele, et “hallitund hõbe põleb pimedas” (V), ja siis seletatakse edasi, et maa alla maetud raha hallitub sääl rōskes ja niiskuses ja hallitund õhk paiskub tulena välja maapinnale (Sr 30, V), või veelgi lihtsamalt: raha maa all mädanevat ja tahtvat aeg-ajalt maapinnal tulel kuivatamist (L, Pr) – sellest siis ka rahatuled. Eriti palju rahatulesid olevat üle väina Saaremaal (Ii). Rahatuli näib mõnikord punane (L, Kr, vt. ka Kr 274), mõnikord sinine (Ir 19); teisel seletatakse, et tuli olevat raha järele: kuldrahal olevat kollane tuli, hõberahal aga valge (Pr).¹ Tihti rahatuli on hiiglasuur ja helgib puude latvadeni (Sr Saar, Ir 19, Kr 274).

Rahatuld nähakse teatud õil (Sr 62, Ir 19), selle järele, kuidas või kunas keegi raha on matnud (Sr), või teatud hilissügisel õil (Sr), kõige enam aga suurte pühade õil (Pr): enne kõike vana-aastaõöl (Sr, Pr), siis jõuluõöl (Kr, Pr), jaaniõöl (Sr), lihavõtteõöl (Kr), suur-reedel (V 88), mardiõhtul (Kr), esimese advendi laupäeva õhtul (Kr). Isegi unes juhatatakse ja kästakse minna kaevama just vana-aastaõöl (Sr, Kr) või pühapäevaõöl (Pz Set) või laupäevaõöl kesktalvel (Sr 13). Edasi ka raha kummitelu kuuldakse nimelt just vana-aastaõöl (Kr).

Õnnelik nägija leiab rahatulelt mõnikord ilma igasugu vaevata raha või mõne väärtusliku asja:

MEMORAATE RAHATULEST (S. 211)

1) Jutustaja istund koos kodustega vana-aasta öösel laua man, sest selline on arvamine, et siis inimene püsib priske kogu aasta. Korruga ta näind aknast nurmel väikest tuld lõkendelemas. Hommikul ta läind vaatama just sinna kohta ja leidnud hõberubla. Läinuks ta öösel kohe ja visanuks midagi tulle, siis ta saanuks kogu raha, mis vajund nüüd maa alla tagasi, kuna ainult see hõberubla jäänd täheks pinnale. – Sr 30.

¹) Vrd. eesti rahvapärismuusika EKS 8° 2, 665 (41) < Pilstivere.

2) Bent-talu (Sr) värvatulbal nähtud iga aasta teatud ööl nagu küünlatuld, mindud lõpuks vaatama ja leitud – mis ta'nd olnud – sõrmus või hõbenoapide. – Sr [62].

3) Jutustaja isa-ema istund kord omas toas; söönd õhtust laua taga. Korraga käind laua all tsärtsti, nagu oleks tuletikk üles tõmmatud. Hakand otsima, mis seal laua all on, pole leidnud midagi. Küll otsind kõik toa läbi – ikka ei midagi. Võtnud siis põrandalaua üles, söögilaua kohalt, ja leidnudki sealt 20-kopikalise hõberaha. Igal rahal olla niisugune tuleollus juures, sellepärast ka rahatuled põlevadki rahaaukudel. Ka nende aknast paistval põllul (lääne pool) olevat nende ema kord näind rahatuld. Ka mitmes muus kohas siin külas olevat rahatulesid, nii rannas liivakünkail, metsas jne. – Kr Lnb 145.

4) Mõni aasta tagasi nähtud Taizõl-talu (Ir) värava taga rahatuld: mingi sinine helk leekind ülespoole. Peremees Pētõr pannud koha hästi tähele ja leidnud sääl kaevates hõbedase sõle. – Ir 19.

5) Keegi vanaeit läind sauna minnes aida taha kusele ja näind enda ees nagu suurt küünlatuld helkimas. Ta läind kohe julgelt juurde ja haarand peoga – saandki hõbesõle. – Pr 68.

Kuid harilikumalt tuleraha kättesaamine ei ole kaugeltki kerge: vaevalt hakatakse kaevama tulel, juba see kustub ära (Ir). Sedasama juhtub rahatule nimetamisel (vt. § 211):

RAHATULI KUSTUB MAINIMISEL (S. 211)

1) Korra õitsilised näind sellist suurt rahatuld, mis leekind üles pooleni puuni. Ent niipea kui üks neist hüüdnud “näe, kus rahatuli!” kohe tuli kadund ära. Poisid pole saand hästi aru, milliste põõsaste vahel tuli põlend, ega ole leidnud õiget kohta. – Ir 19.

2) Mehel kuivand humal reheahjul. Ta läind õhtul segama ja näind nurme otsal rahatuld. Kohe ta tulnud tuppa tagasi, pole lausund sõnagi, vaid vedand teise mehe kaasa, läind sõnatult tule poole, üle silla jõudes öelnud aga: “Kas näed ka, mis sääl on?” – ja kohe tuli kadund. – Kr [214*].

3) Pitrõg-külas ühes kohas olnud raha maetud. Jutustaja ise olnud noore tüdrukuna De'ak-talus tantsimas ja tulnud õhtul pime-das koju Kurg-tallu, üks poiss saatjaks kaasas. Kurg-talu rehi olnud siis üsna elumaja juures. Korraga jutustaja näind rehes tuld põlemas, mis leegitsend ja hüpnud üles paar korda. Jutustaja kar-jatand, et rehi põleb – ja kohe kustundki tuli. – Kl [42*]

Edasi valvavad rahatuld igasugu vahid (vt. § 215), ja sugereeri-vad hirmu: kes lööb araks, see niikuinii enam midagi ei saa (Kr, V). Jutustaja ise näind Sikrõg-küla pool rahatuld ja läind koos teistega sõnatult tule poole, jõudnud jõeni, kuid olnud nii hirmul, et pole julgend üle minna (Ir 31 = S. 211).

Nagu kehastund raha peab puudutama, niisama tuleb omandada puudutamise läbi ka tulestund raha sellega, et sinna visatakse enda asjadest midagi sisse (Sr): on ju omanikult asjale ja asjalt omanikule ülekanne põline maagiliste tempude psühholoogiline põhjendus. Üheltpoolt soovitatakse visata tulle mõni raudasi ja minna teisel päeval tuleasemele kaevama (V), kuna teiselt poolt ja üldisemalt just sellevastu keeldakse viskamast tulle raudasja: seda ei tahtvat need “hirmutajad” (Sr), siis ei saavat raha kätte (Kr). Kui nähakse rahatuld ja kui muud asja pole käepärast, siis visatagu tulle kasvõi päärätt, põll, ninarätt, piip või midagi sellist, kuid mitte väitse, möö-ka, vikatit, sest selline asi visatakse inimesele endale tagasi selga (Kr). Et ka tulestund raha saadakse kätte ainult kaevamisega (Kr, V), seda osutab järgmine seletus: kui visatakse tulle sukk, siis raha on ühe jala sügavusel maa all, kui aga pannakse kinnas, siis raha on sügaval – peaaegu inimese sügavusel (L). Üldisemalt küll tules-tund raha jääb juba ise maapinnale, kui visata midagi tulle (L, Ii, Sr, Kr).

Mõnikord mingi asja tulle viskamine õnnestub üsna kergesti. – Ändrõks Vilberg poisikesena läind Kurg-talu (Pr) põllu veerest möö-da, kus olnud kaks vana kandu; ühel kannul põlend nagu tuli; poiss visand oma ninaräti tulle – silmapilk tuli kustund ja kannule jäänd hõbesõrmus, mida ta raugaeas näidand jutustajalegi (Pr 194 = S. 211).

Kuid harilikumalt ka asja rahatulle heitmine ei lähe nii hõlpsas-ti. Populaarseim on lugu vanast Oña-talu (Ir) peremehest, kes vi-sand rahatulle oma käksi (Sr, Kr, V) või kirve (Kr):

VANA ÕNA VISKAB KÄKSI RAHATULLE (S. 212)

1) Raha nähakse alatasa vana-aasta öösel, jaaniööel kah – kuidas keegi paneb. Kui sa saad midagi sisse visata enda küljest, siis ta jääb maa pääle. Üks visand sisse käksi – vana Õna. Nõnda kohe vahid järel: “Mees, säh oma käks! Mees, säh oma käks!” Kuid ta ei vaata tagasi, läheb ainult mööda merd üha, mööda lainete murdumisjoont, vahid mööda maad järel, vette ei läind, võib olla sellepärast mitte, et see raha polnud vees. Kodu juures [Õna] jookseb merest välja, need kolm järel, toani – nõnda siis ka virutand käksi sesse toanurka sisse ploukst! Ja see saand palju raha teisel hommiikul. – Sr 25.

2) Vana Õna (Ir) teenis Kuolka tulitorni juures. Säält ta sai lahti lastud. Õhtul tuli koju naise juurde. Koju tulles Ruotš-talu (V) põllu otsas tema märkas tuld. Tema mõtles: nüüd vaja minna tuleäärde piipu suitsetama. Ta läks tuleäärde, võttis tuki, pani piibu pääle – piip ei põle. Nüüd ta mõtles: see on rahatuli. Tema viskas oma käksi sisse. Niipea kui ta selle käksi heitis sisse, nõnda ta keeris selja ja hakkas tulema.

Üks mees karjus taga: “Võta oma käks!” See mees jäi sinna, aga suur palk veeris mööda randa talle nagu kannul üha, ja tema ei võind muidu pääseda, siis ta läks veejooma sisse ja sumas mööda rannaveert. Kuni Zuonkõ-taluni (V) ta sumas mööda veert ja siis ta tuli kuivale rannale ja palki enam ei olnud. Ja äraväsinuna ta läks Zuonkõ-tallu magama.

Kui ta oli ära magand ja hommikul ta tõusis üles, siis ta läks oma käksi vaatama. Käks oli suure rahahuniku pääl. Siis ta võttis selle raha ja tõi koju. Ja nõnda praegu temal veel on raha küllalt. – Kr Ket 103/4 (39).

3) Ükskord, kui me olime sellised lapsed, meie vanaema jutustas rahatulest. Et vanasti üks mees tulnud hilja kõrtsist koju. Ta tulnud metsast, kirves kaasas, kuid tee läind kõrtsist mööda, ja ta jäänd kõrtsi natuke hiljemaks. Kõrtsist koju minnes, hilja õhtul, ta näind, et tee ääres on tuli. Ta tahtnud minna soojendama ja piipu suitsetama, kuid ta läind selle tule juurde, kuid see tuli olnud selline külm, ja ta pole saand sütt, mida piibu pääle panna tulega. Siis talle tulnud meelde, et see on võib-olla rahatuli. Ja ta kuulnud, et kui rahatulle midagi visatakse sisse, siis raha tuleb maa pääle ja

nägija saab seda raha kätte. Kuna tal muud asja pole käepärast olnud, ta visand oma kirve sinna tulle sisse. Nõnda ta kuulnud üht häält, las oodaku teda. Noh, temal hakand hirm, ja ta hakand jooksuma koju. Ja teed mööda palju kordi keegi joosnud talle ühtsoodu järele ja hüüdnud, las ta oodaku. Nii ta joosnud oma kodu juurde ja tormanud suure hooga tuppa sisse. Niipea kui ta saand välisukse kinni panna, nõnda ka tuli see kirves suure hooga tema toa nurgapalki sisse. Ta küll läind teisel hommikul ka vaatama sinna kohta, kus see rahatuli olnud, kuid midagi pole näind ega leidnud enam. Teda hirmutas – see oli vist paha vaim. Raudse asjaga ei tohtivat rahatulle sisse visata, siis vist ei saadavat raha kätte. – Kr 103.

4) Vana Õna (Ir) tulnud õhtul Kuolka-külast mööda randa ja näind, et vana Ruotš-talu aianurgas põlend tuli. Ta läind juurde, suitsetand piipu, pannud süsi piibule, kuid piip pole põlend nende sütega. Kaks suurt koera kükitand sääl tule ääres. Siis Õna segand oma tokiga neid süsi ja hakand minema ära. Kui nähakse selliseid süsi, siis mõni asi pannakse sisse või segatakse kepiga: siis see jääb (s.t. muutub) maa pääle rahaks; kui ei puuduta teda, siis ta maa pääle ei jää.

Nõnda ta hakand minema koju. Niipea kui ta saand rannale, nii hakand suur puupakk talle jalgade pääle tulema. See oli sest rahakuradist, see teda ehmatas. Nüüd ta pole võind tulla piki randa. Siis ta tulnd üha mööda seda veejooma Zuonkõ-taluni (V), äraväsind ja märg. Ja palk tulnud mööda randa – ta oli selline kurat, kes ei võind vee sisse minna.

Õna läind Zuonkõ-talu kohal üles (s.t. merest välja) – kohe olnud pakk jalgade pääl jälle temal. Vana nutnud ja karjund, kuni Zuonkõ-talu rahvas kuulnud. Need läind teda päästma. Siis ta saand Zuonkõ-tallu ja sääl ta magand ööd. Siis hommikul mindud Zuonkõ hobusega sõites vaatama, siis olnud suur hunik raha maa pääl.

See pakk kadund ära: kui muud inimesed tulevad juurde, siis paha vaim läheb ära. – Kr 122.

5) Ühel õhtul vana Õna (Ir) tulnud Kuolka-külast sugulaste juurest mööda randa. Kui ta saand Vana-Ruotš-talu (V) “tara” (s.t. aia piiratud põllu) otsa, nii ta näind rahatuld. Sääl juures olnud üks palk. Ta visand oma käksi sisse, las ta tundku hommikul seda kohta, läind edasi ja pole vaadand tagasi. Kuid kui ta läind üle Ruotšjõe, siis ta näind, et see palk tuleb talle järele. Nüüd ta hakand

jooksma otse [rannalt] üles Ûd-Ruotš-talu juurde. Nii hädavaevalt kui ta saand ukse lahti teha, nõnda üks visand selle käksi nurgaposti, nii et kõland üha, ja hüüdnud: “Vana Õna, säh oma kaks!”

Vana Õnal olnud küll suur hirm, kuid mitte kellelegi Ûd-Ruotš-talus ta pole kõnelnud [asjast] mitte sõnagi. Hommikul ta vaadand, kas kaks on ka selle nurgaposti sees, kuid pole olnud märkigi. Nüüd ta läind Ruotš-tara otsa, näind sääl oma käksi, kollane rooste küljes, ja hakand kätega kaevama, kuid pole saand kuigi paljut kaevand, kui olnud kast, see olnud kuldseid ja hõbedasi asju täis. Ja nõnda see vana Õna saand kogu oma rikkuse. – V 15.

Sageli raha kättesaamine ei õnnestu üldse mitte, vaid raha kaugeneb Sikrõg-küla versiooni järele hobuse näol, kuna Kostrõg-külas jutustatakse raha kaugenemisest paadi näol:

RAHAKURAT RATSANIKUNA (S. 207 + 211 + 206)

1) Sügise hilisel ajal alati oli nähtud Ire-küla Karnõd-mäel suur rahatuli. Ta on ükskord, va Sikrõg-küla Jurgiñ, oma vennaga rääkind kokku ja läksid seda rahatuld kaevama. Noh, hää küll. Kui nüüd oli kokkuräägitud päev, millal nad nüüd tahtsid minna teda kaevama, nüüd nad kõnelesid kokku, et ühel ööl, kui see tuli alati oli nähtav, nad lähevad teda vaatama, kunas ta hakkab põlema.

Aga nüüd räägitud õhtul vana Jurgiñ Sikrõg-külast võtab oma vana mõõga ühes, mis veel vanust sõjaajast on jäänd, ja veel muid selliseid sõjariistu, et nüüd nad lähevad rahavaime sinna peksma ja kaevama raha välja. Nüüd ta läind Sikrõg-külast peaaegu vastu Karnõd-mäge. Ta näeb mõne kahekümne-kolmekümne sammu taga, et ta vend talle tuleb vastu. Kui tulnud nüüd nõnda lähedale, nüüd tema tahab öelda talle häd õhtut. Korruga [ta ees on] selline suur pruun hobu, ja hobusel on seljas suur ratsanik, ja see [kupatab] temast mööda nagu liiv mööda õhku. Nüüd tema saab küll aru, et nüüd on rahakurat, ja [Jurgiñ läheb] talle kohe vastu. Ja nüüd jääb nii pimedaks, et [ei ole näha] ei venda, ei mitte midagi aga. Nüüd talle tuleb väga hirm pääle, et tema nüüd on rahatuld näind ja tema pole seda puudutand. Kui ta oleks puudutand veel külge, siis see rahakast oluiks tema käes. Kuid nüüd ta mõtelnud, [et] nüüd ei tohi enam venda oodata, vaid pannud nüüd järele, kuhu see kasakas nüüd ratsutand. Kasakas ratsutand ranna poole ja pannudki nõnda pliuhti merre sisse. Ja nüüd merest läind nagu tulejuga ja tulnud Sikrõg-küla poole. Kuid ta mõtelnud, [et] nüüd enam silmist

ei tohi lasta, nüüd vaja pidada juures niikaua, kuikaua ainult nüüd võib. Hästi. Kuid nüüd ta tulnud kuni Jo'ugšt-ojani – see on see oja sääl Ire- ja Sikrög-külade vahel, sääl on oja, seda kutsutakse Jo'ugšt, üks vana koht. Kuid nüüd tema tulnud üle oja, ojas olnud [tavaliselt] kaks-kolm tolli vett juures [s.t. sees], kuid nüüd kaldad kahisend ja vesi nüüd kohisend ja [tekkind] selline jõgi, et mitte kuidagi pole saand üle. Tema silmade ees olnud nüüd selline [jõgi], et ta pole tohtind [s.t. julgend] mitte kuidagi minna üle selle vee. Kuid kuidas ta nüüd saand või kuidas mitte pole saand – ükskord ta nüüd ometi saand üle. Kuid nüüd ta tulnud Sikrög-küla poole – rahakurat mööda jooma ja vana Jurgin joosnud järgi. Noh niikaua tulnud, kuni rabelnud edasi, Sikrög-külast mööda, Jõgedesuhu välja [s.t. İra-jõe suudmeni] – Ire-külast Jõgedesuhu on umbes viisteist versta, neliteist-viisteist versta. Noh, ja varsti olnud ka päevavalgus väljas. Ja va vend oodand Ire-külas Karnöd-mäel ja pole mitte kui midagi ära oodand. Ja vana Jurgin tulnud surmani äraevaevatuna koju tagasi – ei raha, ei kasti, ei mitte midagi. – Sr Ket 39/42 (9).

2) Ükskord vana Jurgin Sikrög-külas enda va vennaga, Ire-küla Jurginiga kõnelnud kokku valvata Varestemäe (*Karnöd-mä'g*) rahatuld – sääl see rahatuli on hiiland igal aastal täitsa samal ajal, teatud sügispäevil. Kui nüüd see aeg tulnud, nad kõnelnud nüüd enda va vennaga kokku minna Varestemäele seda tuld valvama – tema Sikrög-külast ja va veli taas Ire-külast. Nad kõnelnud kokku kohata üksteisega teatud kohas. Tema võtnud nüüd ühe va vana mõõga ka ühes. Nüüd ta läind Ire-külla sinna Varestemäe poole. Öhtu olnud üsna pime. Piserdand väikest peent vihma ja puhund tasane edelatuul. Kui tema jõudnud nüüd kõnelnud kohale, siis tema juba näind, et va veli tuleb talle vastu. Kui ta nüüd jõudnud nii ligidale, et tema andnuks va vellele kätt ja teretanuks, nõnda silmapilkselt (ta ise jutustas, see sõna kah) vend “jäänd” (s.t. muutund) suureks hobuseks, ratsanik seljas ja suur hiilgav hele mõök küljel, kupatand temast nõnda mööda, et liiv käind õhku. Tema selle hirmuga kas pole mitte kukkund perseli maha, mõök peost välja, kübar pääst maha. Kui ta nüüd toibund (“saand meelega juurde”), siis ratsutaja kupatand merejooma sisse. Talle tulnud nüüd meelde, et see ise ongi raha. Ratsutaja ees merd mööda ja tema mööda randa järele, kuidas ainult jõudnud joosta. Joosnud ära kuni Jo'ugšt-ojani, kus ta öhtul tuli üle ja kus polnud vett mitte midagi. Kuid nüüd ta silmade ees kangastund selline nägemus, et jõekaldad

on nii paisund ja vesi joosnud kolinal, nii et ta pole julgend astuda sinna sisse. Kuid ometi ta võtnud kokku kõik jõud, pannud üle ja joosnud sellele rahale järele. Siis nii kaugele joosnud ära, kui Irelt İra-jõeni, mis on kolmteist versta. Ja siis on tekkind päevavalgus, ja rahakurat (*ro'kuře*) kadund ära, ja ta tulnud koju ilma mitte midagita. Punkt. – Sr 14 > Līvli VII (1937), nr. 4, lk. 4.

RAHATULE-ISAND PAADIS (S. 206 + 211 + 215)

Uuetoa Kērsti eland oma mehega Ire-külas Graba-talus. Ühe mardipäeva õhtul nad näind säälpool Ire-jõge, et Varestemäe all põleb suur rahatuli. Nad rääkind oma mehega kokku, et teise aasta mardiõhtul tuleb valvata seda tuld. Kērsti isa eland Sīkrög-külas. Nad ütelnud, tulgu isa kah sel õhtul Varestemäe alla nende juurde.

Nüüd isa tulnud teise aasta mardiõhtul. Nad kõik kolm istund pedaja all ja oodand, et hakkab rahatuli põlema. Nüüd nad näind õhtul pimedas, et üks paat tuleb randa merelt. Isa ütelnud: “Vaja minna vaatama, kas neil kalameestel on ka kalu.” Niikui isa läind ranna pääle mereäärde, paat sõudnud ülespoole tagasi. Niikui isa tuleb mereäärest ära, nii paat tuleb randa. Nii ta jannand kolm korda. Isa ütelnud: “See ei ole õige kalamees, see on rahatule-isand (*ro'tu'l-izand*).” Läind tagasi oma tütre juurde ja ütelnud: “Täna õhtul ei juhtu midagi, see raha ei ole meile lubatud.” Isa ütelnud: “Ma lähen koju Sīkrög-külla, minge te ka oma koju, ei aita [s.t. ei tasu] oodata.”

Nüüd isa läind ära, ja nad tulnud oma koju. Raasike tulnud mäe juurest ära jõe poole. Siis joosnud suur punane hobune neil ümberingi ja pannud Varestemäe alla tagasi. Nad keerand ümber ja vaadand sellele suurele hobusele järele – nõnda ühekorraga kadund hobune ära ja tekkind sellesse kohta suur rahatuli. Nüüd nad tulnud ära.

Kolmanda aasta mardiõhtul läind jälle oma mehega. Nõnda kui saand jõeäärde, nii tuli põlend Varestemäe all. Kērsti sumand üle jõe, aga mees ei ole tohtind (s.t. riskeerind) minna: tema silmade ees jõgi olnud nii must ja sügav, et ei ole võind üle saada. Naine joosnud üksinda, muud ei ole olnud käes kui karjavits. Selle ta pistnud sinna kohta maa sisse, kus tuli põlend. Teisel hommikul nad läind oma mehega vaatama seda kohta. Siis tekkind selline torm, et visand selle vitsa ära jõe äärde. Ja seda kohta nad enam ei ole leidnud. – Kr Ket 81/3 (27).

SÕBRAD JOOKSEVAD SÕNATULT RAHATULELE (S. 211)

Jutustaja emaisa ja Kükš-talu (Kr) Klouz olnud eluaegsed sõbrad, kalastand koos ja magandki öiti merel ühes paadis. Ühel ilusal õhtul nad vaadelnud ranniku künkalt merele ja otsustand minna ööseks kalale. Kükš-talu taras kasvand kolm suurt kaske. Korraga käind üle nende latvade suur punane tuli. Sõbrad pole lausund sõnakestki, haarand üksteise käest kinni ja hakand jooksuma. Jutustaja vanaisa kahmand kätte ka liigetega noa, et tulle visata; ühtlasi tulnud talle meelde, et nuga ei tohi teha veel lahti. Nad jõudnud tulele üsna ligi. Tule ümber käind soldatid, püssid käes. Sää! Kükš-pere-mehe hüüdnud: “See on rahatuli!” – Kohe kadund kõik. Kogu see lugu olevat algusest lõpuni sulatõsi, mida jutustaja kuulnud oma vanemait küll ja küll. – Kr [274*].

Üheks lisapõhjuseks, miks raha ei saa kätte, on tule silmist kaotamine. Nagu rahatule mant peab tuldama ära tagasi vaatamata (Sr, V), niisama peab tõtatama tema manu vaadates üha üksisilmi tulle. Sellega juhtub aga pahatihti äpardusi:

RAHATULE SILMIST KAOTAMINE (S. 211)

1) Kui nähtavat rahatuld, siis ei tohitavat vaadata mitte kuhugi mujale. – Ma nägin, tahtsin minna ja katsusin endal, kas mõni nael on taskus. Ja siis ma leidsin naela taskust ja astusin üle aia tule juurde, ja nõnda ka hakkasid püksid aiaoksa külge kinni, nii et ma kukkusin maha ja nõnda ma kiskusin püksid lõhki. Tõusin üles ja vaatasin: nii ei olnud enam seda tuld. – Ii 28.

2) Keegi rahaahne mees läind välja kusele ja näind rahatuld, otsind taskust mingit asja ja leidnud noa; siis läind ta tule poole maa pääle vaatamata, kuid kukkund silmili ühte auku. Ta tulnud tühjalt koju ja kaevand oma õnnetust. Kodus aga pilgatud teda, sest selgund, et poisid, teades mehe rahaahnust, petnud teda nimelt tulega.

On pandud tähele sedagi asjaolu, et rahatuli on külm tuli (Kr): tuliste süte asemel hõögub sää! helkiv raha (Sr, Kr). Harilikult see selgub minnes tulele soojendamata (Kr) või piipu popsima: süsi võetakse piibule ise või palutakse tullel olevalt mustalt mehelt, kuid piip ei põle, ja alles hiljem söed osutuvad rahaks (Ii, Sr, Kr). Muidugi

siis soovitatakse võtta rahatulelt tunglaid ja süsi omale julgesti sülle või korvi või kübarasse, sest need muutuvad rahaks (L). Lõpuks teatakse veel, et rahatuld peab segatama kepiga: siis kah söed jäävad maapinnale rahaks (Kr).

SÖED MUUTUVAD RAHAKS (S. 213)

1) Söed “jäävad” (s.t. muutuvad) rahaks. – Mu mees läind mööda teed, näind, et tuli põleb. Ta läind juurde ja ütelnud: “Mis siin on?” – Sääl olnud inimesed juures. Ja ta palund, las antagu temale kah sellelt tuleasemelt kübara sisse süsi. Nad siis annud talle kah. Siis ta läind ära, ja see “jäänd” rahaks. – L 71.

2) Ii Set (käsikiri kahjuks leidmata).

3) Ükskord üks mees käind mööda teed ja näind, et sääl põlend tuli selliste väikeste sütega. Ja siis see läind juurde piibu pääle tuld saama endale. Ja siis sääl olnud üks mees, istund juures kah sääl tule ääres. Ja siis ta küsind seda tuld, ja see mees andnud kah seda tuld piibu pääle – selline must mees olnud. Ja ta pannud nüüd selle söe piibu pääle, ja siis saand natuke maad käind, nii kustund ära see süsi. Siis läind teist korda tagasi taas saama. Ja siis andnud jälle veel sellise söe. Ja kustund ära jälle. Ja nõnda läind kolmat korda saama – ja nõnda ka võtnud ja virutand sel mehel piibu katki, pole enam andnud. Ja nõnda kadund see tuli ka ära, ja nõnda ta läind ära. Nüüd hommikul läind vaatama, kuhu ta valand need söed maha – siis olnud rahahunik maas. – Ii 27.

4) Soldatid leiavad raha. – Meil on Ire-külas kirik ja sääl oli kõrts. Kolm soldatit tulnud sääl jumalateenistusele ja jäänd ööseks kõrtsi jooma. Ja nad joond end nõnda purju, kuid nüüd kell kaksteist öösel nad lähevad koju *stropil' rōs* (= tuikudes). Kuid nüüd nad lähevad ranna pääl Sānag-küla kardoni poole. Korruga nad näevad, et suur tuli põleb ranna pääl kungaste all. Üks olnud enam purjus kui need kaks, nii et vaevalt seisab jalgadel. Kuid see üks ütleb neile kahele: “Mina lähen piipu suitsetama.”

Ta läind sinna tule äärde. Ta näeb, et kolm timukat on sääl tule ümber – üks ühel pool, teine teisel pool ja kolmas kolmandal pool, ümber kogu tule. Punased kübarad olnud neil pääs, pole tahtnud lasta teda juurde tulele, ja kõigil suured mõõgad käes. Kuid nüüd

ta märgand, see soldat, et see on rahatuli. Ja nüüd ta mõtelnud: ta vägisi läheb sellele tulele ristatsi silmade pääle [maha]. Ja nüüd need kaks soldatit vaadand kaugemalt, mis säääl juhtub sellega, kes pani sinna pikali. Nüüd need timukad, need võtnud toksind ta puruks tükkideks mõõkadega. Nüüd nad mõtelnud: nüüd ta ju täitsa otsas on, see soldat. Ja läind koju, need kaks, Sānag-kardonisse ja ütelnud muile, et see viskas end tulle ja kolm timukat sorkisid ta puruks. Muud nüüd [jäidki] selle pääle, et ta on otsas.

Ja hommikul ühekorraga nähakse, kus tuleb seesama soldat, tõmmand sineli maha ja niipalju, kuipalju ta ainult vaevalt jõudnud vedada, tirind koju seda hõberaha, ja veel jäänd seda küll sinna maha. Ja nad läind kõik kolm tagasi ja saand veel oma kandami kõik kolm. – Sr 32 > Livli VII (1937), nr. 4, lk. 3/4.

5) Pitrõg-külast vana Rānda läind Mustanum-külla esimese adventi laupäeva õhtul oma tütre juurde külla. Nüüd ta läind mööda Ba·a-luidet Tiššiin-toa poole. See Tiššiin-tuba vanasti, kaua tagasi, olnud suures soos, Järvesoos. Üks vana mees eland säääl üksinda. Muud temal ei ole olnud kui mesilasi ja kaks valget kitse. Nendega ta tulnud toime. Maad (s.t. põldu) temal ei ole olnud toa juures, leiba ta saand mee eest.

Nüüd vana Rānda läind selle toa juurest mööda. Tal olnud selline suur piip, kuhu võib veerand naela tubakat ühe korraga sisse panna. Temal kustund see piip ära. Nüüd ta näind põõsaste sees tuld, kus veel süsi hõõgund. Ta mõtelnud, nüüd vaja minna võtta üks süsi, panna piipu. Ta võtnud ja pannud ühe söe. Tubakas ei ole põlend. Ta pannud teise ja kolmanda – ometi ei ole põlend. Tema mõtelnud: eh, sitta, tubakas on niiske, ei põle. Ta pistnud piibu taskusse ja läind oma teed kaugemale.

Kui ta läind Mustanum-külas tuppa, ta võtnud piibu taskust välja ja kloppind vana tubaka piibust välja. Nüüd nende kolme söe asemel olnud kolm kuldtukatit. Nüüd võtnud väimees ja tütar ja vana Rānda ise, kõik kolm joosnud sinna Tiššiin-toa juurde, kuhu need söed jäänd. Aga ära läind sinna, ei ole enam muud midagi näind kui metsa – ei tuld ega süsi. Tulnud tagasi, nüüd olnud hommik, adventi pühapäeva hommik – ära käind öö läbi ja mitte midagi nad polnud leidnud. – Kr Ket 83/4 (28).

6) Ket nr. 39

7) Kr 103

8) Kr 122

214. Kohad, kus raha ja vara oletatakse maa sees peituvat ja kummitelavat, lubavad meil oma laadi poolest teha järeldusi nende motiivide ja kujutelmade päritolust, mis on põhjustand vastava koha muutumist just nimelt aardepaigaks rahvapärimusi. Juba Alho mainib, et Dondangeni esimene nn. Taaveti loss vajunuvat kõigi oma varandustega maa alla, kuna loss ise olnuvat hiidude ehitatud (LK 21). Hiljem Taaveti lossi ehitamislugu on sõnastatud ühe liivi õpetaja poolt järgmises üsna mandund redaktsioonis, kus hiiu-motiiv tunnukse päris tuhmund ja asendatud rahvusvahelise muinasjutu-motiiviga maagilisest põgenemisest, kuna lossi vajumisest ei räägita enam sõnagi, vaid ainult rahavakkade maa alla matmisest:

TAAVETI-LOSSI EHITAMINE (S. 34 A)

1) Üks poiss läind otsima endale kohta. Tee pääl ratsutand talle vastu kuningas. Kuningas küsind, kuhu ta minevat. Poiss ütelnud, ta minevat kohta otsima. “Tule minuga,” ütelnud kuningas, “mul on poissi vaja.” – “Kuupalju sa mulle palka annad?” küsind poiss. – “Viiskümmend kaks vakka raha aastas; kuidas sinu nimi on?” küsind kuningas. – “Minu nimi on Taavet.” Hästi, Taavet läind kuningale kaasa.

Noh, nüüd nad on lossis. Siis kuningas näitab Taavetile kõik oma toad, kuid ühte tuppa sisse ei lase. Sinna ei tohtivat keegi minna. Nüüd poiss eland sääl kolm aastat ja teenind sada viiskümmend kuus vakka raha. Poiss mõtelnud, kuhu nüüd matta seda raha. Ta viind viiskümmend kaks vakka Û•-küla ja Sikrõg-külade vahele ja peitnud kungaste taha metsa veerde maa sisse, ise ütelnud: “Las nüüd karu ja karutantsitaja tantsigu selle raha ümber!” Teised viiskümmend kaks vakka ta viind Sõna-talu aida ja kaevand maa sisse. Viimased viiskümmend kaks vakka ta viind Ire-jõe taha, peitnud kungastesse ja ütelnud: “Las kasakad tantsigu ümber!”

Pärast seda poiss hakand kuningaga tülitsema, ütelnud, et kuningas andvat talle vähe süüa. Kuningas pannud Taaveti kinni. Vangikambris olles ta võind näha, et kuningas igal hommikul ratsutab eemale ja peidab midagi pedajasse. Kui kuningas läind ära, poiss läind vaatama, mis sääl on. Jah, ta näeb, et kuningas on peitnud sinna keeldud toa võtme. Poiss võtnud võtme, lukustand toa

lahti ja läind sisse. Toas olnud suur laud, laua pääl palju raamatuid, kübar, tiivad ja küüned. Poiss hakand raamatuid vaatama. Ühe raamatu pääl olnud kirjutatud “Tarkuseraamatud”. Ta hakand neid vaatama. Raamatusse olnud kirjutatud: “Kes paneb selle kübara pähe, see teab kõik inimeste mõtted; kes need tiivad paneb enda külge, see võib lennata nagu lind, ja kes küüned tõmbab kätte, sellele, kui üks kord kraapsib, tekib oja ette, kui kaks korda kraapsib, tekib jõgi, kolmanda korra kraapsides tekib järv.”

Nüüd poiss pannud kübara pähe, tiivad külge, kindad [?! kas trükiviga *pro* “küüned”?] kätte ja hakand lendama eemale. Kuningas saand seda teada, pannud järgi! Kui kuningas olnud peaaegu juures, Taavet tõmmand kolm korda [küüntega] – ja tekkind järv, nii et kuningas pole pääsnud enam nõnda ruttu üle. Pärast, kui kuningas taas on olnud ligidal, Taavet kraapsind ühe korra – ning tekkind *Kõniig-urga* (Kuningaoja) Sikrög-külas. Sääl üle hüpates kuningas murdnud jala ära – sellest ka oja saand omale nime. Nüüd kuningas joosnud longates poisile järele – nõnda ka poiss kraapsind kolm korda ja tekkind järv. Järve hakati kutsuma *Nabal-jora*, sellepärast et kuningas säääl üle hüpates venitand endal mao ära. Joosnud ta veel valgete mägedeni Uusküla taga ja hüüdnu: “Püha pikne, nüüd ma venitasin mao ära!” Nõnda ka pikne kohe tulnud ja virutand kuninga puruks.

Nüüd Taavet saand kõik kuninga rikkuse endale. Siis ta kaevand ka veel enda raha maa alt välja, läind Šlitör-mägede alla ja ehitand endale suure lossi, mis sai kutsutud Taaveti lossiks. – Livli VII (1937), nr. 3 < Hilda Cerbach (Sr).

2) Sn Lnb 136/44, § 218.

Ehituste ja ühes nendega ka aarete vajumine maa alla on liivlaste juures kaunis vähe populaarne motiiv, mis põlvneb ilmselt balti-saksa mõisnike repertuaarist. Kõige tavalisem liivlaste juures on kujutelm, et raha maetakse maa alla inimeste eneste poolt, kusjuures eestis üldist terminit “rahaauk” liivis üldse ei tunta. Lääne-Liivis jutustatakse üldiselt muistendit röövlitest, kes eland Lū- ja Piza-külade vahel Nabal-metsas ojakese kaldal ühel mäekünkal, mida kutsutakse *Sita-mä’g*. Mägi olevat seest õones ja kõlavat, kui jalgega trampida; mõned kõnelevad, et see olevatki röövlite varanduse hoiupaik, kus aarded siiamani maa all kõmisevat (L Lnb 1056). Ida-Liivi populaarsemaid kohti, kus raha arvatakse peituvat

ja kummitelevat, on Ire-küla ligidal asuv *Karnöd-mä'g*, s.t. Vares-temägi (vt. § 211 ja 213). Kuolka- ja Mustanum-külade vahel on Loik-külakene, kus Ōst- ja Ävört-talude vahelt voolab merre väike Ärt-jõgi; sääl kummitelevat raha alatasa (V). Maetud raha seost surnute matmiskohtadega otseselt ei mäletata. Surnuile ei panda teise ilma jaoks hauda kaasa kogu nende varandust, vaid *pars pro toto* põhimõttel ainult mõni krossikene, mida kutsutaksegi “hinge-kross” = *jeng-groš* ~ *jengroš*.¹ Üsna elujõulisena seekõrval on püsind ometi kujutelm, et elav inimene juba enne surma matab ise oma raha ja vara kuhugi ära. – Korra keegi üürnik peitnud oma raha puu juure alla, peremees tahtnud aga raiuda seda puud maha; üürnik palund ja palund mitte raiuda, luband anda raha ja tahtnud tingimata ise enne puu manu; sääl ta võtnudki siis oma raha taas välja ja andnud osa ka peremehele, kes pole teadnud ta saladusest midagi (V [212*] = S. 218).

Pääpõhjusena, miks raha maetakse maha ega jäeta oma lastelegi mitte (Sr, Kr, Pr), esitatakse asjaolu, et raha läheb endalegi vaja “teises ilmas” (Kr 100) või pärast surma “üles tõustes” (Kr, Pr): vaat vanasti inimesil olnud selline usk, et surnud tulevad siia ilma tagasi, ja siis see raha on neil ees ootamas, siis nad ise saavad selle taas kätte (Pr). Kirikuõpetuse mõjul see ülestõusmine sünnib viimispäeval (Sr, Kr): kui see maailm lõpeb, siis panija võtab ise oma raha (Sr). Samuti arvatakse, et võib-olla tuleb paradiisiski raha vaja leiva ostmiseks (Kr).

Tihti maetakse raha teatud aja pääle, sagedaimini saja aasta pääle (Pz 16, Ii 29, Sr) või üheksakümne üheksa aasta pääle (Sr 25) või seitsmekümne aasta pääle (V 188). Möödub see tähtaeg (“kui aeg on täis”), siis raha tõuseb ise üles maapinnale (Pz, Sr 33) kas 1) teatud olevuse või 2) tule näol. Kui nüüd keegi viskab midagi tulle või puudutab seda olevust, siis raha jääbki maapinnale ja leidja saab ta omale, kuna vastasel korral raha vajub taas maa alla tagasi niisama kauaks ajaks, kust ta siis samal tähtpäeval tõuseb uuesti üles (Sr).

Raha maetud maha igasugu kohta (Pz 15) või siia-tänna (Ir 19), ainult mitte vette, vaid alati maa sisse (Sr). Kuski leitud küll raha ka jõest, kuid see olnuvat hukkund laevast (Sr). Või kui nähtud

---

¹) Vt. O. Loorits, *Der Tod in der livischen Volksüberlieferung* (VGEG XXVI 1932), 187 (173).

raha mõnikord jõeski ja nimelt Rinda-jões (Pz Set) või Ire-jões (Pz 13, Sr 33), siis on ilmselt ka kurat mängus (vrd. V 189, kus vaksa-pikkune mees hüppab helisedes jõkke). Väga iseloomustav on lugu, et rahakaevaja põgeneb tagaajava kuradi või rahavahtide eest vette (Sr 25, Kr Ket) ja et kurat ei pääse vette järele (Kr 122), samuti mitte ka rahavahid küllap just sellepärast, et raha ise pole seisnud vees (Sr 25).¹ Niisama ei teata surnuaiale matmist (Sr, V), vaid raha maetakse enamasti ikka elamute ligidusse (V) ja kõige esimeses joones rehte (Pr 66 ja 145), reheaugu kivi alla (Kr 123 ja 202*), reheahju (Pz 15), reheahju alla (Pz 67), reheahju auku (L 34⁹ ja 128, Kr 259*), reheahju leele (Sr 15), koldesse tuhka (Sr 31), edasi puu juure alla (V [212*], Sr 70), suure pärna alla toa man (Kr 100), pärna õõnsusse jõe kaldal (Kr 275).

Raha matja määrab mattes harilikult kindlaks ka need tingimused, millede täitmisel võib saada raha jällegi kätte. Sagedaim neist on sõnamine, et seesama käsi, kes on pannud, see peab ka võtma oma raha (L, Sr, Kr, Pr, V), kusjuures panija mõtleb muidugi enda pääle pärast ülestõusmist. Kuid harilikult keegi kuuleb ta sõnu ja anastab raha laiba käega kaapides juba varsti pääle panija surma (S. 220). Teine sagedamaid motiive on raha matmine mingi tingimusega, mille täitmine on võimatu või äärmiselt raske, kuid keegi kuuleb ülalt panija sõnu ja korrigeerib neid, asetades kergete tingimusi, millega panija lõpuks ka soostub, pidades korrigeerijat jumalaks (Sr, Kr, Pr). Nii jääb lõplikult tingimuseks, et musta soku tapmise asemel saab raha see, kes tapab säääl kohal musta kõutsi (Sr 70), inimese pää asemel kuke pää (Kr 100) või üheksa mehe pää asemel üheksa kuke (Pr 67). Teinekord surija matab raha küll seitsme venna (Pz) või seitsme soldati (V) “pää pääle”, kuid keegi tapab säääl seitse kukepoega ja saab raha omale (Pz 15). – Mingi looma või ka inimese “pää pääle” või “hinge pääle” matmine on üldse väga populaarne: enne ei saada raha kätte, kuni vastav olevus raha kohal sureb või hukatakse (vt. S. 219). Isegi kohalik prohvet Passoul-Juri on juhatand koha, kus olevat pandud pütt raha “inimese pää pääle” (Kr 99 – vt. LRU III 30). Mõnikord tingimused kannavad ka õige läbipaistvat pedagoogilis-eetilist ilmet nagu järgmises loos:

---

¹) Ometi esineb ka just vastupidiselt: rahakurat põgeneb vett mööda ja inimene jookseb mööda kuiva randa järele: Sr Ket 39 (9) ja Sr 14 = S. 206).

KES VANEMAID ARMASTAB, SEE VÕTKU RAHA (S. 221)

Korra üks mees kohelnud oma vanemaid väga halvasti. Siis surev isa viind oma raha jõekaldale vana pärna õõnsusse ja öelnud: "See laps võtku see raha, kes oma vanemaid armastuses hälliteleb oma kätel, kuid kes seda ei tee, see seda raha ei või saada!" Poeg kuulnud isa sajatust ja söimand veelgi viimast korda: "Ah sa mait, ma su keele ja käed raiun ära, kuid kõigest hoolimata ma saan raha kätte!" – Isa surma järele poeg läind kohe saagima puud maha, kuid kukkund kõige pärnaga jõevoolusse ja uppund ära.

Samal ajal keegi verivaene mees olnud haige juba paarkümmend aastat, nii et ta pole saand minna asjalegi välja, kuid ta poeg ja tütar hoolitsend tema ette kõige andumusega. Sääl ilmutatud öele unes, mingi ta võtku oma õnne jõest välja, see minevat ruttu põhja. Ta läind jõe äärde ja näind ühes käärus: veevool olnud lükand ühe pärna tüvepidi saarekesele, kuna ladvas okste vahel olnud keegi uppunu. Ta imestand küll, milline ta "õnn" on, tõstnud ometi uppunu okste vahelt välja, kuid see libisend vette ja kadund voolusse. Siis ta istund pärnale nutma, et ta õnn läind kaotsi. Vool liigutand vähe pärna ja selle sees kõlisend midagi. Ta kartnud küll kummitust, kuid sirutand siiski käe õõnsusse ja vedand otsapidi välja riidetüki, milles olnud suur kann täis raha. – Kr 275.

ÜLAL KORRIGEERITAKSE RAHAMATJA SÕNU (S. 219)

1) Raha on "kus-mitte-kus" (s.t. kes teab kus igalpool) maas. Ühel olnud reheahjus peidetud seitsme venna pää pääle. Sel mehel, kes läks nüüd kaevama, olnud ühel kanal seitse kukke. Ta raiund kõigil pääd maha ja läind pannud need sinna pääle – ja saand terve suure potitäie vana raha. – Pz 15.

2) Kuidas üks mees läind raha matma. – Üks mees pole soovind oma raha muile anda. Ju temal olnud palju raha. Ta mõtelnud, et võtab rahalaeka, kaevab maa alla. Kuid üks teine mees taas märgand seda. Ja see ronind puu otsa üles valvama, mis ta selle rahaga teeb. Ta kaevand selle rahalaeka maa alla ja ise ütelnud: "Kes siin kohal musta soku maha tapab, see saab selle raha." Kuid see mees, kes sääl puu otsas on vahtind, see jällegi tasakesi ütelnud: "Või musta kõutsi (isase kassi)." Ja see rahamatja taas ütelnud: "Nojah, nojah, armas jumal, las siis jäägu see must kõuts!"

Ja kui nüüd see rahamatja mees surnud ära, nüüd see valvaja läind katsuma, niisama kaevama, kuid ta pole leidnud mitte midagi. Kuid nüüd ta võtnud musta kõutsi ja tapnud selle maha akuraat sellel kohal, kus raha on maetud – ja mitte kuigi sügavast ta leidnud rahalaeka. – Sr 70.

3) Olnud üks isa suremas ja ta olnud nii ihne, et ta pole oma lastele luband oma vara. Ta oodand, et ta sureb ära ja tõuseb üles ja tal tuleb tarvis seda [vara]. Ja siis ta rehkendand (s.t. kalkuleerind), et vaja matta [vara] maa alla. Kuid temal olnud palju raha. Kuid nüüd ta olnud nii nõrk, et ta mõtelnud, et ta sureb, ja ta mõtelnud, et ta kaevab selle raha kuhugi maa alla. Sääl toa juures olnud suur pärn. Poeg astund pärna otsa üles ja passind (s.t. luurand), kuhu ta nüüd kaevab. Nüüd ta kaevand raha pärna alla ja ütelnud: “Inimese pää pääle! See käsi, kes tema paneb, las see tema võtku!” Poeg ütelnud: “Kuke pääle!” Isa ütleb, inimese pää pääle, poeg ütleb, kuke. Ja vana mõtelnud, et see taas taevast hüüab, ja siis ka jäänd kuke pää pääle.

Vana surnud. Poeg läind kaevama raha välja, kuid pole leidnud, tapnud küll kuke maha. Siis ta võtnud vana, viind ta pärna alla ja kaevand vana kápaga selle välja ja saand raha kätte. – Kr 100.

4) Keegi pannud [raha] üheksa mehe pää pääle. Ja poeg taas kuuleb, kui ta paneb. Vana olnud pisirehes, poeg jälle rehe parte pääl üleval. Vana all ütelnud: “Üheksa mehe pää pääle”, poeg üleval taas ütleb: “Üheksa kuke pää pääle.” Vana taas mõtelnud, et kurat nõnda ütleb; ta polnud teadnud, et see on see poeg, ja ta ütelnud: “Üheksa meest!” Üleval ütleb: “Jäägu ainult üheksa kuke pääle!” Ja lõpuks siis jäänd üheksa kuke pääle.

Nüüd surnud vana ära. Nüüd tapeti need üheksa kukke maha selle koha pääl ja saadi nüüd raha kätte. – Pr 67.

KÄSI, KES PANNUD, SEE VÕTKU! (S. 220)

1) “See käsi, kes on matnud, see ainult tema võib saada!” [nii ütelnud raha matja]. Reheahju auku peitnud. – L 34.

2) Üks vana isa peitnud reheahju auku raha. Ja siis ta ise ütelnud nõnda, kui ta matnud: “See käsi, kes teda paneb, see las võtku see raha!” Kuid poeg jällegi kuulnud ära, et vana nõnda kõnelnud. Ja

kui vana surnud ära, nõnda see poeg viind vana sinna juurde ja kaevand vana käega – siis ta saand selle raha kätte. – L 128.

3) Ükskord üks vanaaja peremehe poiss magand rehes, kus ka magand üks vana ema, kes olnud väga haige, suremisel. Kuid poiss mõtelnud: kui see vana ema ära sureb, kellele ta oma raha annab, sest see olnud väga rikas. Kuid nõnda vastu keskööd vana jäänd väga nõrgaks, närvaks. Korruga äkki vana naine tõuseb üles ja ronib põlvili reheahju leede ja kaevab sinna poti alla ja ütleb need sõnad: “Kes käsi on pannud, see käsi las võtku, ja elueaks mädane sa siin!”

Kui vana olnud nüüd ära surnud, siis poiss läks rahapotti võtma. Nõndaku poiss läks tuhka kaevama, nõnda suur kukk ahjust vastu ja kisub silmad välja, ei anna. Poiss mõtelnud: “Oot-oot, ma tean küll, mis teha.” Kui muud joond (s.t. veetnud) matust, siis poiss [võtnud] vanaema puusärgist välja ja käsi pihku ja hakkab kaapima. Ja nõnda saand poti kätte – vaat nüüd oli, [et] kes käsi pani, see võttis. – Sr 15.

4) Vägevalt rikas isa pannud oma raha koldesse ahju tuha sisse ja ütelnud nõnda: “See käsi, kes paneb, see las võtku!” Poeg kuulnud: valvab ukse taga, mis isa teeb. Kui isa nüüd surnud, nõnda selle isa käega kaevand – ja ta saand kõik selle raha puhtalt kätte. – Sr 31.

5) Kr 100 vt. S. 219.

6) Mõned vanad inimesed, kes surevad ära, need panevad raha maa alla. Oma lastele nad ei anna selle pääle (s.t. tagamõttega), et nad tõusevad üles viimispäeval, siis nad saavad ise selle raha, võtavad ise teda.

Keegi pannud raha maa alla ja ta ütelnud: “Kes käsi paneb selle raha, see tema võtab.” Siis see poeg kuulnud ära, et isa nõnda ütelnud. Isa peitnud reheauku selle raha, poeg kuuland sääl ahju taga. Vana surnud kolmandal päeval ära. Nüüd poeg võtnud selle isa, viind sinna reheauku ja selle isa käega ta kaevand. Ja siis saand raha kätte – nõnda poeg sai selle raha endale. – Kr 123.

7) Isa viind raha reheauku, peitnud kivi alla: “See käsi, kes on pannud, ainult see võib võtta!” Poeg kuulnud ahju tagant, viind surnud isa rehte, isa käega saand raha. – Kr [202*].

8) Tõri•-talul (Pr) rehes vanamees peitnud raha ahju. Poeg luurand, kui isa ütelnud: “Käsi, kes paneb, võtku!” Poeg isa käega leidnud raha. Seda vana Billõ ju rääkis. – Kr [259*].

9) Inimesed ise pannud raha, pole oma lastele jätnud, et kui ise tõuseb taas üles ükskord, siis saab endale selle raha. – Ükskord olnud üks vana peremees haige. Ja nüüd need lapsed teavad, et temal raha on. Ja nüüd vaata, ta on otse suremas. Ja nemad teda nüüd valvavad, kuid nüüd ta ütelnud nõnda: “Minge te kõik ära, ma ju veel ei sure.” Ja nad ütelnud kah, et nad lähevad. Kuid üks jääb vahtima. Kui nad kõik on ära, nüüd ta võtab oma rahakasti ja läheb rehte. Nüüd ta kaevab ja pannud, matnud sinna selle kasti ära ja ütelnud nõnda: “See käsi, kes ta on pannud, see käsi las tema võtku kah!” Nüüd teisel päeval vana surnud ära. Ja nad viind vana rehte, et on surnud, ja vana käega nüüd kaevand ja saand raha kätte. – Pr 66.

10) Isa suremas, laste pääle vihane. Need luuravad: “Mis sa vahid? Minge vaid kartulaid võtma!” Jah, nüüd nad lähevad, kuid nüüd minia valvab ühe akna taga ja poeg valvab väljas. Nüüd vana tõusnud voodist üles, võtnud enda alt raha ja läind, viind rehte sisse. Poeg läheb salajas järgi. “Muu sind ärgu saagu – see käsi, kes sind on matnud, las võtku ka!” Ja matnud pisirehte ära. Teisel päeval surnud ära. Viidud surnu sinna ja kraabitud – saadud tema käega raha kätte. – Pr 145.